

Jaarverslag en jaarrekening

2017

Delft, 5 juni 2018

Landelijke vereniging ter bevordering van de kennis van archeologie, architectuur en bouwgesciedenis, cultuurlandschap en monumenten

Voorwoord

Als vereniging die zich richt op de wetenschappelijke bestudering van het ruimtelijk erfgoed is het goed om van tijd tot tijd ook stil te staan bij onze eigen geschiedenis. Waar komen wij vandaan? Wie zijn we? Onze geschiedenis vertelt het. Inzicht in de historie biedt perspectief naar de toekomst. In elk nummer van ons Bulletin zijn de sporen van deze zoektochten terug te vinden. Alleen al simpelweg in de noten van ieder artikel, waarin auteurs de herkomst van hun materiaal verantwoorden. Historiografie is een constant gegeven in wetenschappelijk historisch onderzoek.

Als het om de KNOB gaat, mogen we ons ook van tijd tot tijd afvragen of de doelstellingen die wij behartigen en de manier waarop we dat doen nog actueel zijn. Ook dan is het perspectief van het verleden waardevol. Dat bleek weer eens tijdens de studiedag op 3 november jl. Die dag was gewijd aan de viering van honderd jaar Grondbeginselen. En hoewel er van alles te zeggen valt over de principes die onze voorgangers in 1917 hadden geformuleerd, bleef één ding vooral overeind: een zorgvuldige bestudering en omgang van het erfgoed is nog immer actueel. Dat merkten we ook aan de vele enthousiaste reacties op de dag. Ons verleden liet ons zien dat wij toekomst hebben.

Die toekomst is echter zeker niet vanzelfsprekend succesvol. Ook dat merken we al een aantal jaar. Door maatschappelijke en technologische ontwikkelingen, die elkaar bovendien ook nog eens beïnvloeden, verandert er veel in de wijze waarop mensen elkaar vinden in verbanden en netwerken. De klassieke verenigingsstructuur waarbij men decennia lid was en trouw naar activiteiten ging, is zeker niet compleet verdwenen, maar is ook niet meer het vanzelfsprekende fundament voor een vereniging als de KNOB. Voor het succesvol uitgeven van een tijdschrift en het organiseren van activiteiten, zo merkt ook de KNOB, is meer nodig.

Dat wil niet zeggen dat er niet voldoende mensen meer zijn, die geïnteresseerd zijn in de doelstellingen en activiteiten van onze vereniging. Zij verdelen hun aandacht en middelen echter op een andere manier. Dat vraagt van ons als vereniging om aangepast beleid, dat zich onder meer uit in meer samenwerking en nieuwe vormen van communicatie.

Samenwerken mocht de KNOB in 2017 opnieuw met vele partijen. In de eerste plaats moet het academisch platform genoemd worden, waarin we de contacten met de academische wereld intensiveren. We hopen op die manier het netwerk voor de wetenschappelijke beoefening van alle disciplines die zich met architectuurgeschiedenis, bouwhistorie en monumentenzorg, stedenbouwkunde en historische geografie en andere ruimtelijke erfgoeddisciplines bezighouden te versterken. In 2018 moet dit ook leiden tot het houden van een gezamenlijke activiteit voor de academische disciplines die de KNOB in zich verenigt.

Samenwerken deden we met tal van individuele organisaties. Zonder andere tekort te doen, mag één organisatie als eerste genoemd worden, vanwege de hechte en zeer gewaardeerde samenwerking. Dit betreft de faculteit Bouwkunde van de TU Delft, waar wij met ons bureau gastvrij onderdak genieten en waarmee wij jaarlijks tenminste een gezamenlijke activiteit hebben. Naast het aanhalen van de banden met de academische wereld werken we aan het versterken van de samenwerking met andere verenigingen, organisaties en musea.

Op het gebied van de communicatie zijn met name onze studentbestuursleden zeer actief. Zij helpen ons mee te gaan in de tijd van de digitale communicatie en sociale media. De KNOB is steeds succesvoller op deze gebieden, maar er ligt ook nog wel een uitdaging om met name jongeren te trekken.

Iedereen die zich op welke wijze dan ook in 2017 voor de KNOB heeft ingezet, wil het bestuur van harte danken. Ook betuigen wij onze erkentelijkheid aan degenen die zich genereus hebben getoond door ons te steunen met een financiële of andersoortige bijdrage. Zonder al deze betrokkenheid kan een vereniging als de KNOB niet bestaan.

Namens het bestuur,

Jeroen Westerman
Secretaris

Inhoudsopgave

Studiedagen.....	5
Uitreiking KNOB Stimuleringsprijs.....	5
Geheim erfgoed onthuld	6
City of Reality.....	7
Fouten bij restaureren en wat kunnen we ervan leren?.....	8
Revolutie in de monumentenzorg?	9
De toekomst van het Rietveld Schröderhuis.....	11
KNOB Bulletin Redactie	12
Nieuwe drukker	12
Jaargang.....	12
Overzicht jaargang 116.....	13
Bestuur, bureau en leden.....	17
Bestuursactiviteiten	18
1. Resultatenrekening	20
2. Verenigingsvermogen.....	21
3. Toelichting op en specificatie van de resultatenrekening.....	23
4. Toelichting op en specificatie het verenigingsvermogen.....	29
5. Overige gegevens en resultaatsbestemming	30

Studiedagen

Uitreiking KNOB Stimuleringsprijs

Datum: 17 maart 2017

Locatie: Lutherse kerk, Utrecht

Op vrijdag 17 maart 2017 werd in de Lutherse kerk in Utrecht voor de vierde keer de Stimuleringsprijs voor nieuw onderzoekstalent van de KNOB uitgereikt.

Er waren vier masterscripties genomineerd door de jury. Winnaar was Agnes Kersten, met haar onderzoek naar de oorsprong van het meest bepalende netwerk van de Nederlandse infrastructuur: het Rijkswegennet. Daarin laat zij zien hoe er al sinds de Napoleontische tijd in Nederland is nagedacht over een systematisch wegennet. Uiteindelijk leidde dit tot het beroemde Rijkswegenplan van 1927. 'De scriptie van Agnes Kersten kan geplaatst worden binnen de toenemende aandacht vanuit onderzoek en beleid voor het ruimtelijk erfgoed. Onderzoek op dit terrein, voor zover dat gedaan werd, was lange tijd vooral het domein van de geografische en ingenieursdisciplines. Het is waardevol dat nu ook vanuit kunsthistorisch perspectief naar dit erfgoed wordt gekeken', aldus juryvoorzitter prof.dr. Bernard Colenbrander. Het onderzoek werd begeleid door de Universiteit van Amsterdam.

De jury van de KNOB Stimuleringsprijs was blij verrast door de grote diversiteit aan onderwerpen, maar zeker ook aan aanpak en methode. De inzendingen vormden een waaier van de Nederlandse praktijk van onderzoek op het gebied van de disciplines die de KNOB behartigt. Het niveau van alle scripties was hoog. Veel scripties sluiten aan bij actuele ontwikkelingen in de samenleving en tonen daarmee een maatschappelijke relevantie die in de traditionele kunst- en architectuurgeschiedenis niet vanzelfsprekend is. Alle studies zijn breed van opzet en neigen naar het interdisciplinaire: de onderzoekers kijken over de grenzen van het eigen vakgebied heen.

De KNOB Stimuleringsprijs werd in 2008 ingesteld. Ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter bood jhr. ir. D.L. Six het bestuur in dat jaar de zilveren penning aan. Deze 'Six'-penning wordt iedere twee jaar uitgereikt aan de auteur van een masterscriptie of -project in een aan erfgoed gerelateerde studie. De prijs bestaat verder uit een lidmaatschap van de KNOB en een geldprijs van € 500,-. De winnaar wordt bovendien uitgenodigd een bewerking van zijn scriptie aan te bieden ter publicatie in het *Bulletin KNOB*.

Geheim erfgoed onthuld

Datum: 19 mei 2017

Locatie: Voormalig Officierscasino, Soesterberg

Samenwerkingspartners: CLUE+ en de Vrije Universiteit Amsterdam (Masteropleiding Heritage Studies). De studiedag was onderdeel van de Week van het Lege Gebouw, waarin studenten en docenten van verschillende opleidingen uit heel Nederland een week lang in groepsverband werkten aan herbestemmingsplannen voor een leegstaand gebouw.

Het lijkt wel of de tijd stil heeft gestaan in het voormalige Officierscasino in Soesterberg. De deelnemers aan de studiedag *Geheim erfgoed onthuld*, een interessante menging van oud ingezeten monumentenliefhebbers en jong talent op het gebied van cultureel erfgoed en ontwerp, maakten gebruik van de kans om op 19 mei 2017 dit rijksmonumentale pand te verkennen.

Bewogen geschiedenis

Het gebouw werd ontworpen en gebouwd als ontspanningsoord voor de hogergeplaatste Duitse militairen, die in Soesterberg gestationeerd waren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het interieur is nog in dezelfde staat als toen de Duitse militairen het 1945 verlieten, al is het wel inmiddels gerenoveerd. De dansvloer van de Balzaal, waar de studiedag plaats vond, rook nog naar lijnolie en het zicht naar de omliggende boompartijen werd vertekend door het originele enkel glas. In tegenstelling tot veel andere door de bezetter gebouwde objecten, werd het zogenaamde officierscasino niet gesloopt en kreeg het na de oorlog een bestaan als internaat van de KLM, basis van de vliegmedische dienst en dient nu als conferentie- en vergadercentrum in beheer van ANNA Vastgoed & Cultuur.

Strategieën voor onthulling van geheim erfgoed

De sprekers lieten de deelnemers kennis maken met verschillende strategieën om publiek toegang te verlenen tot erfgoed ensembles (gebouwen zelf én hun historie) die van oudsher afgesloten waren zoals voormalige kazernes, bedrijventerreinen en vliegvelden:

* Liesbeth Jansen (Linkeroever en projectdirecteur Marineterrein Amsterdam) vertelde over de kansen van organische ontwikkeling en geleidelijke openbaarmaking van voormalig besloten terreinen.

* Architecte Annette Bos nam de bezoekers mee op een muzikale reis naar het Haarlemse koepelgevangenis waarvoor ze voor haar afstudeerproject aan de Academie van Bouwkunst een bijzonder herbestemmingsplan ontwikkelde.

* Gustaaf Boissevain van Stichting Militair Erfgoed/Erfgoed adviseur van Rijksvastgoedbedrijf vertelde aan de hand van een aantal voorbeelden over de praktische opgave als voormalige militaire terreinen de deuren voor publiek openen.

Organisch, verhalend of systematisch?

De sprekers discussieerden met de deelnemers over de meest geschikte aanpak om het voormalige

Officierscasino en de omgeving nieuw leven in te blazen: moet de ontwikkeling organisch gebeuren? Moet het verhaal van deze plek als uitgangspunt voor de nieuwe bestemming dienen? Of maakt een systematische ontwikkeling met een bepaald eindbeeld voor ogen het meeste kans?

Hardcore Heritage

Ronald Rietveld van het Amsterdamse studio RAAF en Christof Mayer van het Berlijnse studio Raumlabor sloten de dag af met hun inspirerende keynotespeeches over soms radicale interventies die nodig zijn om de monumenten in leven te houden, zowel in het discours erover als in fysieke zin.

City of Reality

Datum: 21 juni 2017

Locatie: TU Delft, Faculteit Bouwkunde

Samenwerkingspartners: 4TU.Bouw, CLICK NL

Digitale geesteswetenschappen is een nieuw en uitdagend terrein dat kansen biedt voor de beleving van en het onderzoek naar ruimtelijk erfgoed. Op 21 juni 2017 organiseerden de KNOB, 4TU.BOUW en CLICK NL workshops en een seminar als eerste stap naar een roadmap voor virtual en augmented reality in de historische gebouwde omgeving.

Interactieve workshops, experimenten met virtual reality technieken, lezingen en discussies wisselden elkaar af op deze langste dag van het jaar. In multidisciplinaire groepen ontwikkelden de deelnemers concrete concepten voor de combinatie van VR/AR technieken en ruimtelijk erfgoed. Onderwerp voor de conceptvorming was de stad Delft: haar rijke historie, technische identiteit, toeristische economie en jonge studenten-bewoners bieden tal van mogelijkheden om de kansen van VR/AR technieken op ruimtelijk erfgoed te verkennen.

Juist de combinatie van deelnemers van verschillende vakgebieden zorgde voor diverse ideeën hoe VR/AR technieken voor de beleving van en het onderzoek naar ruimtelijk erfgoed te benutten.

De dag werd afgesloten met een seminar met een boeiend lezingenprogramma:

* Arno Freeke & Arend-Jan Krooneman (TU Delft / @Hok): *VR in toepassing voor bouwkundige ontwerpen*

* Bart Chompff & Bao An Nguyen Phuoc (UNStudio): *Beyond a tool: over de waarde van VR voor de architectuur*

* Carola Hein (TU Delft): *ArchiMediaL: hoe een digital humanities project onderbelichte onderzoeksgebieden van de architectuurhistorie in beeld brengt*

* Hayo Wagenaar (IJSfontein): *Kracht van de emotie: over de toegevoegde waarde van VR voor de beleving van meer dan 300 jaar historie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie*

* Laura Ubachs (NOV'82 Architecten): *Het Binnenhof in 3D: over de gebruikerservaring bij het herbeleven van de architectonische veranderingen van het Binnenhof*

Fouten bij restaureren en wat kunnen we ervan leren?

Datum: 23 juni 2017

Locatie: Walburgiskerk, Arnhem

Samenwerkingspartner: NVMz

Ruim 80 geïnteresseerden kwamen op een zonnige vrijdag 23 juni 2017 bijeen in de Walburgiskerk te Arnhem, om te discussiëren over fouten bij restaureren en hoe ervan te leren.

De KNOB en de Nederlandse Vereniging van Monumentenzorgers (NVMz) organiseerden deze studiedag gezamenlijk. Centraal stonden technische fouten en niet reconstructies die we achteraf gezien in twijfel kunnen trekken, of fouten bij het ontwerp van inmiddels historische gebouwen. De keten in het proces van restauraties werd op deze studiedag onder de loep genomen en daarbij de rol van de restauratiearchitecten, aannemers, overheid, onderwijs en de opdrachtgevers.

's Middags lag de focus op het herstellen van fouten van eerdere restauraties bij de nabijgelegen Eusebiuskerk en -toren.

Welke instrumenten hebben we nodig om het leren van fouten bij eerdere restauraties te organiseren? Michiel van Hunen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) concentreerde zich in zijn lezing op de organisatie van dit leerproces; hoe organiseren we het leren en vooral het van elkaar leren?

Stefanie Weser (TAK Architecten en bestuurslid VAWR) ging in haar presentatie verder in op de keten die zo belangrijk is voor een geslaagde restauratie. De restauratiearchitect is niet alleen een 'reparatiearchitect', maar meer een regisseur en verantwoordelijk voor de bouwkwiteit. De input van het aan de restauratie voorafgaande onderzoek en de analyse is voor een gedegen afweging door de (restauratie)architect essentieel. De stap tussen onderzoek en ontwerp is volgens Weser de gouden basis voor een succesvolle restauratie.

Josepha Kempl (Nebest Adviesgroep) nam de deelnemers mee naar de uit 1873 stammende Pelmolen te Vlaardingen die in 2002 als gemeentelijk monument werd aangewezen. De Pelmolen is een monumentale kolos van metselwerk buiten het sluiscomplex van Vlaardingen. Door overstromend rivierwater staat de plint van het gebouw regelmatig onder water. Hiervoor werden in het verleden maatregelen genomen, die tegenwoordig voor de restauratie technische problemen opleveren. Nebest sprak van 'restauratieschade', een begrip dat het thema van de studiedag in één woord samenvat.

John van den Heuvel (Steenhouwerij Maarsse) liet indrukwekkende voorbeelden van slechte toepassing van technieken en onervaren omgang met natuurstenen zien.

Bij een studiedag over restauraties mag de visie van de gemeente niet ontbreken. Jeroen Kautz (Gemeente Arnhem) sprak over de taak van de gemeente om te inspireren, te stimuleren en te overtuigen teneinde de (restauratie)kwaliteit van uitvoering te optimaliseren

Ter voorbereiding op de aansluitende rondleiding door de Eusebiuskerk vertelde Erik Jan Brans (architectenbureau Rothuizen Van Doorn 't Hooft) de deelnemers over de (restauratie)historie van de grotendeels 15^e-eeuwse kerk. De herbouw en de restauraties na de oorlogsschade bleken niet altijd goed uitgevoerd. In 2007 viel een stuk steen van de toren, uiteindelijk is het herstel aan kerk en toren nu zeer ingrijpend.

Ter afsluiting van de studiedag bekeken de deelnemers de restauratie van de Eusebiuskerk en –toren in de praktijk. Arjen Witjes (aannemingsbedrijf Nico de Bont) organiseerde de rondleiding in drie groepen: met gidsen door de kerk, in de bouwkeet waar Erik Jan Brans inging op vragen en een bezoek op de steiger voor een blik op de restauratie van de gevels van de toren.

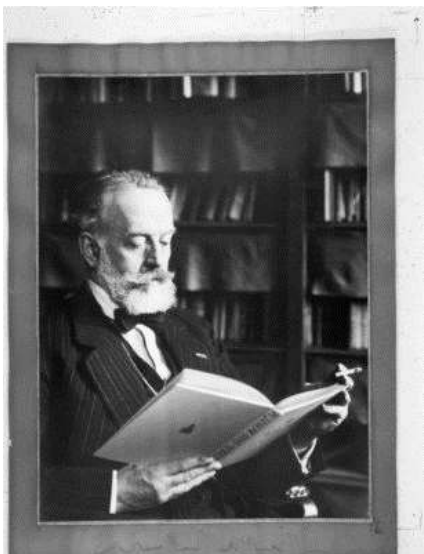
Revolutie in de monumentenzorg?

Datum: 3 november 2017

Locatie: Universiteit Leiden

Samenwerkingspartner: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Universiteit Leiden

Op 3 november 2017 organiseerde de KNOB i.s.m. de Universiteit Leiden en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de studiedag *Revolutie in de monumentenzorg? De actualiteit van 100 jaar Grondbeginselen*.

Jan Kalf (fotocollectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

In 2017 was het 100 jaar geleden dat de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond grondbeginselen formuleerde voor de omgang met waardevolle historische gebouwen. In een tijd waarin er nog geen wetgeving was voor monumenten en geen Rijksbureau voor de

Monumentenzorg (de voorganger van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) formuleerden vooraanstaande leden van de bond een aantal *Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken*. Alle 31 Grondbeginselen werden in 1917, met een inleiding van Jan Kalf, gepubliceerd in Leiden. De studiedag op 3 november gaat over de context waarin de Grondbeginselen tot stand kwamen en de manier waarop wij vandaag de dag met historische gebouwen omgaan.

De studiedag markeerde ook de pensionering van prof.dr. Marieke Kuipers (TU Delft en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) die decennialang actief is geweest op het gebied van de monumentenzorg, herbestemming en restauratie-ethiek. Aan het eind van de dag ontving zij van Henri Lenferink, die snel zijn rol als KNOB-voorzitter inruilde voor die als burgemeester van Leiden, een koninklijke onderscheiding als dank voor haar verdiensten.

De studiedag besteedde aandacht aan de bijzondere situatie in de jaren rond 1917. Terwijl rondom Nederland de Eerste Wereldoorlog woedde, bracht het jaar 1917 internationaal grote veranderingen in de politiek, de cultuur en de kunsten. Het tijdschrift *De Stijl* werd opgericht. In Rusland brak, met de Revolutie, het Constructivisme door. Beide kunststromingen stonden voor een radicale breuk met het verleden en een nieuwe abstracte vormtaal.

Tegelijkertijd ijverde de Nederlandse Oudheidkundige Bond voor het behoud van monumenten, maar wel door een vernieuwende wijze van restaureren. Omdat er nog geen beschermende wetgeving was en ook nog geen Rijksbureau voor de Monumentenzorg, formuleerde de Bond zelf een aantal Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken. Alle 31 Grondbeginselen werden in 1917, met een inleiding van Jan Kalf, gepubliceerd in Leiden – net als trouwens het tijdschrift *De Stijl*.

Na 100 jaar blijkt van de Grondbeginselen vooral het adagium ‘behoud gaat voor vernieuwen’ bekend gebleven als beginsel voor de monumentenrestauraties. Destijds was dit principe revolutionair. Het betekende een breuk met de reconstruerende restauratiepraktijk van Pierre Cuypers. Uitgerekend zijn zoon, Jos Cuypers, gaf een aanzet voor een vernieuwende aanpak bij de restauratie van kasteel Doorwerth. ‘Doorwerth’ werd, net als zoveel andere, zwaar beschadigd tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar daarna geheel in ‘oude luister’ hersteld. Bij de wederopbouw vond, ‘dat wat Kalf eigenlijk wilde - de moderne kunst een plaats geven in het restauratiewerk – (...) bij weinigen weerklank’, aldus Ruud Meischke in zijn bijdrage over het ‘stille einde van een bruisende restauratieperiode’ (Jaarboek Monumentenzorg 1995, p. 92). Maar is dat echt zo?

Intussen blijkt zich weer een ingrijpende omslag te voltrekken in de omgang met het gebouwde erfgoed. Niet alleen de terminologie – erfgoed in plaats van monumenten – is veranderd, maar ook de wet- en regelgeving en de uitvoering daarvan (Erfgoedwet, Omgevingswet). Vergeleken met 100 jaar geleden worden zowel de herstelling als de uitbreiding van oude bouwwerken op totaal verschillende manieren aangepakt. Reconstructies zijn niet langer taboe, zeker in bijzondere gevallen, waartoe juist het erfgoed van *De Stijl* en het Nieuwe Bouwen gerekend wordt. Uitbreidingen van historische gebouwen zijn steeds nadrukkelijker eigentijds-contrasterend in vorm en volume. De ‘Badkuip’ bij het Stedelijk Museum in Amsterdam is hiervan het bekendste maar zeker niet enige voorbeeld.

Internationaal zijn diverse charters aangenomen met uitgangspunten voor het restaureren van monumenten en kunstwerken. Voor de grote opgave van nu, het aanpassen van monumenten aan eisen van hedendaags gebruik, zijn geen heldere voorschriften voorhanden, behalve dat deze aanpassingen en toevoegingen niet mogen verstoren. Gaat het dan om Welstandstoezicht, of ook om monumentenzorg? Hoe dan ook zijn beide grondig in verandering, met radicale gevolgen voor onze gebouwde omgeving. Deze ontwikkelingen vragen ook om een herbezinning op onze omgang met oude gebouwen en de onderliggende principes voor het restaureren en veranderen van monumenten. Zo bleek tijdens de dag. De actualiteit van de 100-jarige KNOB-Grondbeginselen bleek in de 21ste eeuw onverminderd van kracht.

De toekomst van het Rietveld Schröderhuis

Datum: 8 december 2017

Locatie: Centraal Museum Utrecht

Samenwerkingspartners: Centraal Museum Utrecht, TU Delft

Centraal Museum Utrecht en TU Delft organiseerden samen met KNOB de studiedag 'De toekomst van het Rietveld Schröderhuis'.

Het Rietveld Schröderhuis is in 1924 ontworpen door Gerrit Th. Rietveld (1888-1964) in opdracht van mevrouw Truus Schröder-Schräder (1889-1985), als woonhuis voor haar en haar drie jonge kinderen. Mevrouw Schröder had zeer uitgesproken ideeën over het moderne gezin, de opvoeding van haar kinderen en over een daarbij passende manier van wonen. Ze wilde een flexibel huis, dat met de loop der jaren zou kunnen 'meegroeiën' met de veranderende behoeftes van haar gezin. Het huis, dat bekend staat en beroemd is als architectonische uiting van het gedachtegoed en de ontwerpopvattingen van De Stijl, is evenzeer de uitdrukking van de persoonlijke levenshouding en wensen van zijn opdrachtgeefster.

Mevrouw Schröder bleef tot haar dood wonen in het huis, dat mettertijd ook enkele veranderingen en verbouwingen had ondergaan. In de jaren zestig liet het onderhoud zeer te wensen over en kwam de noodzaak van een ingrijpende restauratie steeds dichterbij. In 1974 werd begonnen met de restauratie van het exterieur. Het interieur volgde na de dood van mevrouw Schröder. Beide restauraties zijn uitgevoerd door Bertus Mulder (geb. 1929), en daarbij is ervoor gekozen om zoveel mogelijk terug te gaan naar de oorspronkelijke staat. Het herstellen van het oorspronkelijke concept was daarbij belangrijker dan het tonen of respecteren van de geschiedenis van het huis en zijn bewoning.

TU Delft doet in opdracht van het Centraal Museum Utrecht en gefinancierd door The Getty Foundation onderzoek naar de restauraties van Mulder. Tevens wordt technisch onderzoek gedaan aan het huis, met het oog op het museale gebruik, zijn mogelijkheden en de eventuele beperkingen. Tijdens de studiedag worden diverse aspecten van deze onderzoeken belicht en wordt er vooruit gekeken naar de toekomst van het Rietveld Schröderhuis als museumwoning, en nieuwe presentatiemogelijkheden. Met bijdragen van dr. Marie-Thérèse van Thoor, drs. Natalie Dubois, dr. Barbara Lubelli, Prof.ir. Wessel de Jonge, ir. Harriën van Dijk, dr. Freek Schmidt en anderen.

KNOB Bulletin

Redactie

Mevrouw dr. M.T.A. van Thoor was als hoofdredacteur voor de gehele jaargang 2017 verantwoordelijk. Het eindredacteurschap kreeg vorm door de inzet van drs. Els Brinkman. De redactie bestond aan het begin van het verslagjaar verder uit: dr. Reinout Rutte, dr. Freek Schmidt, dr. Christian Bertram, dr. Jaap Evert Abrahamse en prof. dr. Gabri van Tussenbroek, prof. dr. ir. Lara Schrijver en drs. Noor Mens. Dr.ing. Steffen Nijhuis trad in de loop van het jaar toe tot de redactie. De redactie werd het eerste halfjaar ondersteund door drs. Judith Fraune en na de zomer door Iris Burgers MA die Judith Fraune tijdens haar zwangerschapsverlof vertrad. De redactieleden zetten zich belangeloos in voor het hoge wetenschappelijk niveau van het Bulletin KNOB. Het bestuur van de KNOB is hen daar bijzonder erkentelijk voor. Eenmaal per jaar is er een gezamenlijke vergadering van redactie en bestuur. Deze vergadering werd gehouden op 8 september 2017 in Leiden.

Nieuwe drukker

In 2017 is het drukwerk van het Bulletin KNOB ondergebracht bij een andere drukker. Daarmee is tevens de overgang van offsetdruk naar digitaal drukwerk gerealiseerd, hetgeen een substantiële kostenbesparing oplevert.

Jaargang

De redactie van het Bulletin slaagde er, zoals altijd, in om de 117de jaargang van het Bulletin KNOB te realiseren door vier interessante nummers uit te brengen, met gevarieerde artikelen.

Overzicht jaargang 116

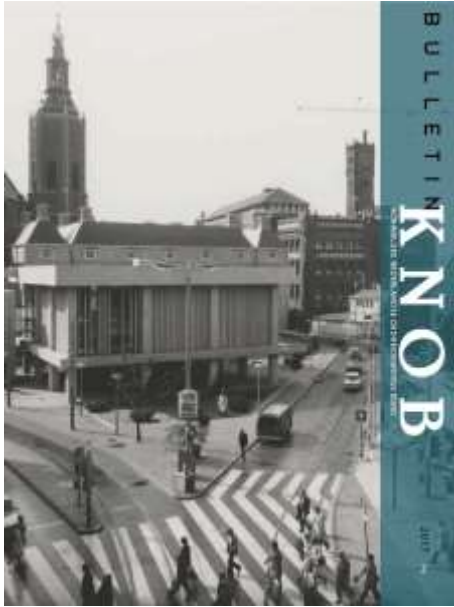

Bulletin KNOB 116 (2017) 1

Elizabeth den Hartog: In gruzelementen. Resten van een Utrechts sacramentshuis uit de Mariakerk van Diemen **Jürgen Stoye:** 'Stilfarbe' en 'Farbkunst'. De (her)ontdekking van negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse kleurtheorie in relatie tot kunstnijverheid, schilderkunst en architectuur **Frits Scholten:** In de schaduw van Artus Quellinus. Opnieuw Gerrit Lambertsen van Cuilenborch **Erica Smeets-Klokgieters:** Vrouw in de bouw. De eerste vrouwelijke afgestudeerde architecten in Nederland

Publicaties:

Yme Kuiper en Ben Olde Meiring (red.), *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven in de Republiek* (recensie Christian Bertram) Eric-Jan Pleijster en Cees van der Veeken (red.), *Dijken van Nederland* (recensie Guus J. Borger), Ingeborg de Roode en Marjan Groot (red.), *Wonen in de Amsterdamse School. Ontwerpen voor het interieur 1910-1930* (recensie Barbara Laan)

Bulletin KNOB 116 (2017) 2

Ben Rebel: In memoriam Manfred Bock (1943-2017) **Lenneke Berkhout:** Jan van der Groen, hovenier van de prins van Oranje. Nieuwe archiefgegevens over zijn leven **Jeroen van den Biggelaar:** 'Een ploertendoder in een dierbaar en schoon gelaat. Piet Zanstra's nieuwe raadzaal voor Den Haag

Publicaties:

Evert van Straaten en Anton Anthonissen, *De Stijl, 100 jaar inspiratie. De Nieuwe Beelding en de internationale kunst, 1917-2017* (recensie Herman van Bergeijk), Stephanie Van de Voorde, Inge Bertels en Ine Wouters, *Post-War Building Materials in Housing in Brussels 1945-1975* (recensie Ronald Stenvert), Freek Schmidt, *Passion and Control. Dutch Architectural Culture of the Eighteenth Century* (recensie Kristoffer Neville)

Bulletin KNOB 116 (2017) 3

Ige Versype, Margriet van Eikema Hommes, Annemieke Heuft: De oorspronkelijke gedaante van de geschilderde kamer in het Martenahuis te Franeker **Inge Bobbink, Michiel Pouderoijen:** De ruggengraat van het laagland. De boezem als schakel in de cultuurhistorische samenhang van het veengebied **Dirk J. de Vries:** Een vertekend beeld? Opnieuw de toeschrijving van de Dolhuisvrouw

Publicaties:

Theo Spek, Hans Elerie, Jan P. Bakker en Ineke Noordhoff, *Landschapsbiografie van de Drentsche Aa & Strootman Landschapsarchitecten, Landschapsvisie 2.0 Drentsche Aa* (recensie: Hans Renes), Ivan Nio, Arnold Reijndorp, Wouter Veldhuis, Anita Blom, Hein Coumou, *Nieuw-West: parkstad of stadswijk. De vernieuwing van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam* (recensie: Noor Mens), Hein Hundertmark, Karel Emmens, Ester Vink, Marjan Witteveen, *De versterkte stad Zaltbommel. 900 jaar beschermd door wallen en muren* (recensie: Gabri van Tussenbroek), Michiel Kruidenier en Paul Smeets (samenstelling en inleiding), *Joan. De Prix de Rome-reizen van een Amsterdamse School-architect (1907-1910)*. *Joan Melchior van der Meij* (recensie: Rosa Visser-Zaccagnini)

Bulletin KNOB 116 (2017) 4

Pepijn van Doesburg: Steenhouwersmerken opnieuw beschouwd. Steenhouwers en fabrieksrekeningen van de Dom in Utrecht **Merlijn Hurx:** 'Een alten wonderlijcken structure ende fortesse'. De Blauwe Toren van Karel de Stoute in Gorinchem **Yvonne van Mil:** Pieter Bakker Schut (1877 - 1952), manager in stedenbouw

Bestuur, bureau en leden

Bestuur

Het bestuur van de Bond bestond aan het begin van het verslagjaar uit drs. Henri Lenferink (voorzitter), drs. Henk Jansen (vicevoorzitter), Pieter Baars (penningmeester), dr. Jeroen Westerman (secretaris), dr. ir. Frank van der Hoeven, ir. Jacqueline de Graauw en Sterre Brummel MA, en André van Deursen BSc en Jocelyn Kotvis BA als student-bestuursleden. In 2017 namen André van Deursen en Jocelyn Kotvis afscheid van het bestuur als studentlid. Studentleden Lotte Portier en Sebastiaan van Venetien namen hun taken over. Jacqueline de Graauw en Judith Fraune namen in de tweede helft van 2017 zwangerschapsverlof op.

Bureau

De KNOB geniet academische gastvrijheid bij het onderzoeksinstituut Heritage & Architecture van de Faculteit Bouwkunde van de TU Delft. Voor de ondersteuning van het bestuur en de redactie maakt de KNOB gebruik van een bureaumedewerker in dienst van Heritage & Architecture. De KNOB betaalt hiervoor. Dit geeft de nodige flexibiliteit en vergemakkelijkt de personeelsadministratie.

Het bureau werd in 2017 bezet door drs. Judith Fraune. In de tweede helft van 2017 verving Iris Burgers MA Judith Fraune tijdens haar zwangerschapsverlof. Het bestuur dankt beiden voor hun inzet gedurende het jaar.

Om de continuïteit van de KNOB blijvend te waarborgen onderzoekt het bestuur de mogelijkheden van nieuwe financieringsbronnen. Zo wordt onderzocht welke mogelijkheden er zijn om themanummers van het Bulletin te laten subsidiëren of sponsoren.

Ledenaantal

Begin 2017 bedroeg het aantal leden van de KNOB 609. Dit aantal is in 2017 opgelopen tot 613. Het ledenaantal is daarmee voor het eerst in jaren gestabiliseerd.

Het bestuur geeft uitvoering zijn missie om de gewaardeerde activiteiten nog beter onder de aandacht te brengen en de meerwaarde/voordelen van een lidmaatschap helder onder de aandacht te brengen.

Bestuursactiviteiten

Samenwerking binnen het particuliere erfgoedveld

Sinds enkele jaren zet het bestuur zich in voor meer samenwerking tussen de KNOB en andere verenigingen op het gebied van het ruimtelijke, gebouwde, aangelegde en landschappelijke erfgoed. De KNOB ziet zichzelf daarin in de eerste plaats als de vereniging die zich richt op de wetenschappelijke kant van het onroerend erfgoed in brede zin. Sinds 2014 werkt het bestuur daarom aan samenwerking met andere organisaties. Zowel op inhoudelijk, communicatief en bedrijfsmatig niveau zou dit voordelen kunnen bieden. In de gesprekken zoals die in 2016 waren gevoerd blijkt dat de betrokken organisaties vooralsnog sterk gehecht zijn aan de eigen identiteit, maar anderzijds open staan voor samenwerking. De inzet is dan ook om de samenwerking in de praktijk vorm te geven door een aantal gezamenlijke activiteiten. In 2017 deden we dat met een gezamenlijke studiedag met de Vereniging van Nederlandse Monumentenzorgers in Arnhem.

Academische samenwerking

De intensieve samenwerking met de TU Delft werd in 2017 voortgezet. Het bestuur is voornemens om de samenwerking met de andere universiteiten aan te halen en te intensiveren, met name in het Academisch Platform. Het Academisch Platform brengt leerstoelen, onderzoeksgroepen en kennisinstellingen in Nederland en Vlaanderen op het gebied van architectuur- en stedenbouwgeschiedenis, landschapsarchitectuur, monumenten en ruimtelijk erfgoed bijeen. Het doel is partnerships te vormen, elkaar te informeren over onderzoeklijnen en een gezamenlijke onderzoeksagenda te ontwikkelen.

In 2017 hebben TU Delft en KNOB een KIEM-subsidieaanvraag bij de NWO ingediend om het Academisch Platform op te starten. In 2017 is deze aanvraag gehonoreerd. Een aantal universiteiten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hebben hun samenwerking met de KNOB in het Academisch Platform toegezegd.

Activiteiten van de studentbestuursleden

De studentbestuursleden hebben in 2017 gepoogd zoveel mogelijk studiegenoten en eigen netwerk enthousiast te krijgen voor de KNOB en het Bulletin. Hun belangrijkste taak is om bruggen te slaan tussen de KNOB en jonge academici. Een belangrijk middel om bekend te worden, is het gebruik van sociale media; actief zijn op Twitter, regelmatige aankondigingen op Facebook over studiedagen en de inhoud van het Bulletin en het op LinkedIn promoten van studiedagen.

Naast het gebruik van sociale media is de in 2015 gestarte actie om besturen van studieverenigingen te benaderen voortgezet. Ook hiervan is het doel om promotie voor het Bulletin en studiedagen te maken om zo een jonger publiek te bereiken. Voor de meeste activiteiten hanteert de KNOB een voordelig studententarief.

Jaarrekening 2017

---

1. Resultatenrekening

<u>Opbrengsten</u>	2017		2016
Contributies	€ 46.348		€ 36.718
Omzet Bulletin	€ 240		€ 1.206
Omzet studiedagen	€ 9.796		€ 2.374
Donaties en Giften	€ 302		€ 382
Academisch Platform	€ 2.500		€ -
	<u>€ 59.185</u>		<u>€ 40.680</u>
<u>Kosten</u>	2017		2016
Bureaunkosten (TU Delft)	€ 29.842		€ 680
Kosten Bulletin	€ 23.976		€ 21.956
KNOB stimuleringsprijs	€ 738		€ -
Kosten Studiedagen	€ 7.043		€ 2.217
Kantoorkosten	€ 2.701		€ 1.313
Kosten website	€ 219		€ 246
Promotie	€ -		€ 1.293
Bestuurskosten	€ 1.170		€ 2.265
Algemene kosten	€ -		€ -
Boekingsverschillen	€ -		€ -
	<u>€ 65.689</u>		<u>€ 29.969</u>
	€ -6.504		€ 10.711
Bankkosten en renteopbrengsten	€ -138		€ -269
Bijzondere lasten/baten	€ 2.424		€ -2.403
	<u>€ 2.286</u>		<u>€ -2.672</u>
Resultaat verenigingsjaar	€ - 4.218		€ 8.039
Overlopende activa en passiva			
nog te ontvangen; <i>over 2017</i>	€ 3.928	<i>over 2106</i>	€ 18.058
Vooruitbetaalde kosten	€ -		€ -
	<u>€ 3.928</u>		<u>€ 18.058</u>
nog te betalen; <i>over 2017</i>	€ - 1.911	<i>over 2106</i>	€ - 33.854
reeds ontvangen; <i>voor 2018</i>	€ - 965	<i>voor 2017</i>	€ - 65
	<u>€ - 2.867</u>		<u>€ - 33.919</u>
Operationeel resultaat verenigingsjaar	<u>€ - 3.166</u>		<u>€ - 7.822</u>

2. Verenigingsvermogen

Per 31 december 2017 beschikt de KNOB over een creditsaldo van € 20.618,-.

Specificatie liquide middelen

ING zakelijke rekening	€	2.910
ING zakelijk spaarrekening	€	17.428
Pay Pall account	€	171
Kas	€	110
	€	20.618

Voor het bepalen van de vermogenspositie van de Vereniging dient bij dit liquide saldo opgeteld te worden het bedrag aan nog te ontvangen bedragen van debiteuren (voornamelijk nog te innen contributie). Vervolgens dient het bedrag verminderd te worden met de nog te betalen facturen en de reeds ontvangen contributie en bijdrage studiedagen voor het verenigingsjaar 2018.

Overlopende activa en passiva

nog te betalen; <i>over 2017</i>	€	1.911
nog te ontvangen; <i>over 2017</i>	€	3.928
reeds ontvangen; <i>voor 2018</i>	€	965
	€	1.052
Verenigingsvermogen per 31-12-2017	€	21.670

Binnen het Eigen Vermogen is een Bestemmingsreserve gevormd van € 2.500,- ten behoeve van het Academisch Platform. Zie hiervoor ook de toelichting op de resultatenrekening op pagina 5.

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Tenzij anders weergegeven worden bedragen in de jaarrekening vermeld in gehele getallen.

Activiteiten

De KNOB stimuleert de wetenschappelijke bestudering van het culturele erfgoed en wil de belangstelling en de zorg voor het erfgoed vergroten door het vergaren en verspreiden van kennis. Om die doelstelling te realiseren geeft de KNOB sinds 1899 het *Bulletin KNOB* uit, een wetenschappelijk tijdschrift dat vier keer per jaar verschijnt. Daarnaast wordt jaarlijks een aantal studiedagen over uiteenlopende (actuele) onderwerpen georganiseerd, wanneer mogelijk in samenwerking met organisaties en universitaire instellingen, die zich met de genoemde vakgebieden bezighouden.

Vergelijkende cijfers voorgaand boekjaar

Deze jaarrekening heeft betrekking op het gehele boekjaar 2016. Alle vergelijkende cijfers van het vorige boekjaar in deze jaarrekening zijn ontleend aan de jaarrekening 2016. De vergelijkende cijfers zijn, voor zover van toepassing, slechts qua rubricering voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

De jaarrekening is opgesteld volgens in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen.

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten. Tenzij bij de desbetreffende grondslag voor de specifieke post anders wordt vermeld, worden de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben. Winsten worden slechts opgenomen voor zover zij per jaar ultimo zijn gerealiseerd. Verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vorderingen en overlopende activa

De vorderingen worden opgenomen tegen nominale waarde, onder aftrek van de noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid.

Liquide middelen

De liquide middelen worden opgenomen tegen nominale waarde. Indien niet anders is vermeld staan deze ter vrije beschikking.

Subsidies

Subsidies worden in de jaarrekening verwerkt zodra er een redelijke zekerheid is dat de vereniging aan de gestelde voorwaarden voldoet en de subsidie of faciliteit daadwerkelijk wordt verkregen (RJ 274.107).

Schulden

Schulden zijn opgenomen voor het bedrag waarvoor ze moeten worden afgelost.

Eigen vermogen

Het eigen vermogen wordt aangehouden in overeenstemming met de vereisten volgens Richtlijn voor de jaarverslaglegging 640 'Organisaties zonder winststreven'.

Grondslagen voor resultaatbepaling

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen baten en lasten over het verslagjaar, met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen. De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben, uitgaande van historische kosten. Verliezen worden verantwoord als deze voorzienbaar zijn; baten worden verantwoord als deze gerealiseerd zijn. Baten (waaronder nagekomen budgetaanpassingen) en lasten uit voorgaande jaren die in dit boekjaar zijn geconstateerd, worden aan dit boekjaar toegerekend.

3. Toelichting op en specificatie van de resultatenrekening

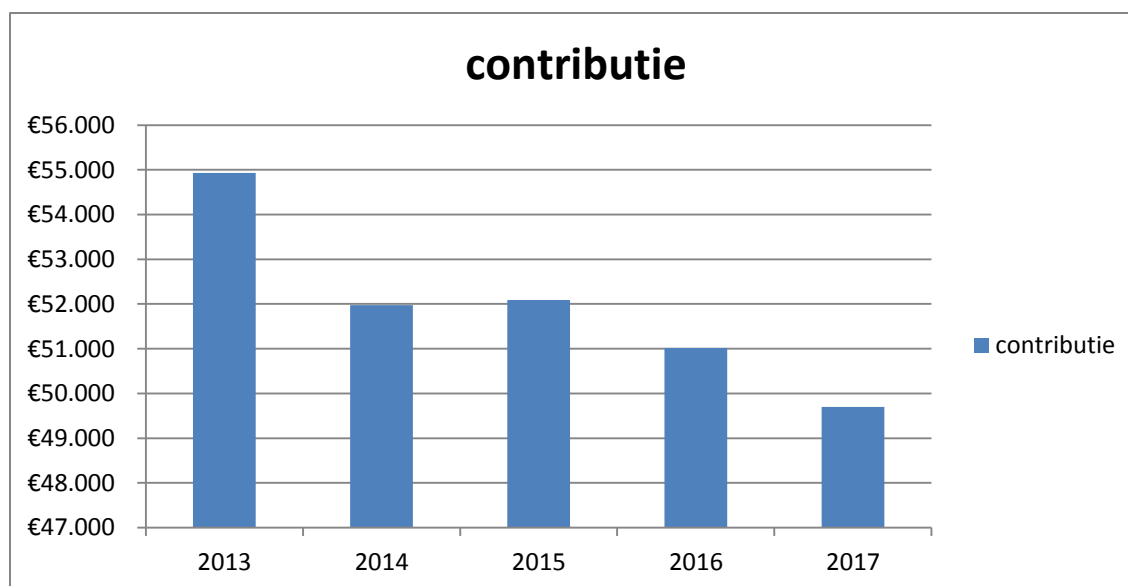
OPBRENGSTEN

1. Contributies

Per 1 januari 2017 telde de KNOB 609 leden. Deze brachten gezamenlijk een bedrag aan contributie bij elkaar van € 49.697,- ten opzichte van € 51.082,- in 2016.

Het ledenaantal is in 2017 voor het eerst in jaren gestabiliseerd. Er werden 35 leden uitgeschreven en de KNOB kon 39 nieuwe leden verwelkomen. Ultimo 2017 telt de KNOB 613 leden.

	2013	2014	2015	2016	2017
Ledenaantal per 01-01	750	671	652	613	609
Ledenaantal per 31-12	671	652	613	609	613
Contributie	€ 54.934	€ 51.975	€ 52.092	€ 51.017	€ 49.697
gem. contributie	€ 73	€ 77	€ 80	€ 83	€ 82

2. Donaties en giften

In 2017 werd voor € 302,- (2016: € 382,-) aan giften ontvangen van 18 verschillende donateurs.

3. Opbrengsten studiedagen

In 2017 organiseerde de KNOB vijf studiedagen. Deze brachten gezamenlijk € 9.796,- aan inkomsten op. De opbrengsten zijn als volgt te specificeren:

- Studiedag Geheim Erfgoed	€	628,-
- Studiedag Fouten bij Restaureren	€	3.373,-
- Studiedag Grondbeginselen	€	6.138,-
- Studiedag De Stijl	€	0,-
- Studiedag City of Realities	€	0,-

N.B. de laatste twee studiedagen zijn in samenwerking met TU Delft georganiseerd waarbij baten en lasten buiten de KNOB zijn gebleven.

4. Academisch Platform

In 2017 is een aanvang gemaakt met het opzetten van een Academisch Platform. De KNOB vindt het belangrijk de contacten met de universiteiten, hogescholen, kennisinstituten en gemeenten aan te halen en de krachten te bundelen. De KNOB biedt aan hen een structureel forum om gezamenlijk een rol te spelen in de wetenschapsagenda's. Het Academisch Platform kan zich onafhankelijk en los van politiek en onderwijs- en onderzoeksbeleid inzetten voor de kennisbevordering en -uitwisseling op het gebied van het ruimtelijk erfgoed. Universiteiten, hogescholen, kennisinstituten en gemeenten kunnen een Academisch Lidmaatschap van de KNOB aangaan. Het tarief voor het Academisch Lidmaatschap bedraagt € 2.500,-. Eind 2017 is hiervoor de eerste bijdrage ontvangen. Deze bijdrage worden in een aparte bestemmingsreserve binnen het eigen vermogen opgenomen. Kosten voor het Academisch Platform worden uit deze bestemmingsreserve voldaan.

5. Opbrengsten Bulletin

In 2017 werden 15 Bulletins KNOB los verkocht met een gezamenlijke opbrengst van € 240,-. Afgelopen jaar is Donatus Verzekeringen gestopt met adverteren in het bulletin KNOB. In de tweede helft van 2017 zijn in het Bulletin KNOB advertenties geplaatst door Architectenbureau Vroom. De opbrengst hiervan valt in 2018.

KOSTEN

6. Bureaukosten

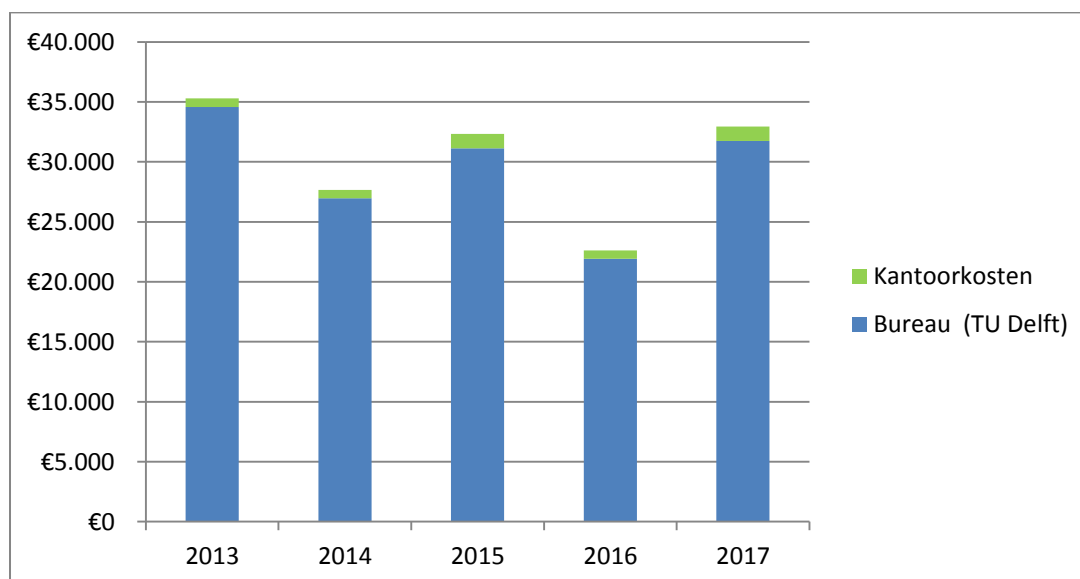
De KNOB geniet academische gastvrijheid bij de Faculteit Bouwkunde, afdeling Heritage & Architecture van de TU Delft. Voor de ondersteuning van het bestuur en de redactie maakt de KNOB gebruik van een secretariaats-medewerker in dienst van TU Delft. De KNOB betaalt hiervoor. Dit geeft de nodige flexibiliteit en vergemakkelijkt de personeelsadministratie.

Het bureau is in 2017 gevoerd door mevrouw drs. Judith Fraune. Tijdens haar zwangerschap is zij het laatste kwartaal van 2017 vervangen door mevrouw Iris Burgers MA. De personele kosten van het bureau bedragen in 2017 € 31.737,-. In 2018 zal € 1.895,- hiervan alsnog gefactureerd worden (zie overlopende passiva). In 2017 zijn door TU Delft tevens de kosten over 2016 gefactureerd. Deze zijn lager uitgevallen dan begroot omdat gedurende de maanden oktober en november 2016 geen personele inzet voor het bureau ingezet is.

Naast de personele kosten belast TU Delft jaarlijks € 1.200,- door een de KNOB voor de kosten van porti, kopieerwerk e.d. In 2017 zijn daarnaast kosten gemaakt voor verzekeringen (€ 302,-) en contributies (€ 204,-).

De bureaukosten hebben zich in de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld.

	2013	2014	2015	2016	2017
Bureau (TU Delft)	€ 34.563	€ 26.965	€ 31.137	€ 21.912	€ 31.737
Kantoorkosten	€ 727	€ 700	€ 1.200	€ 1.000	€ 1.200

7. Bulletin KNOB

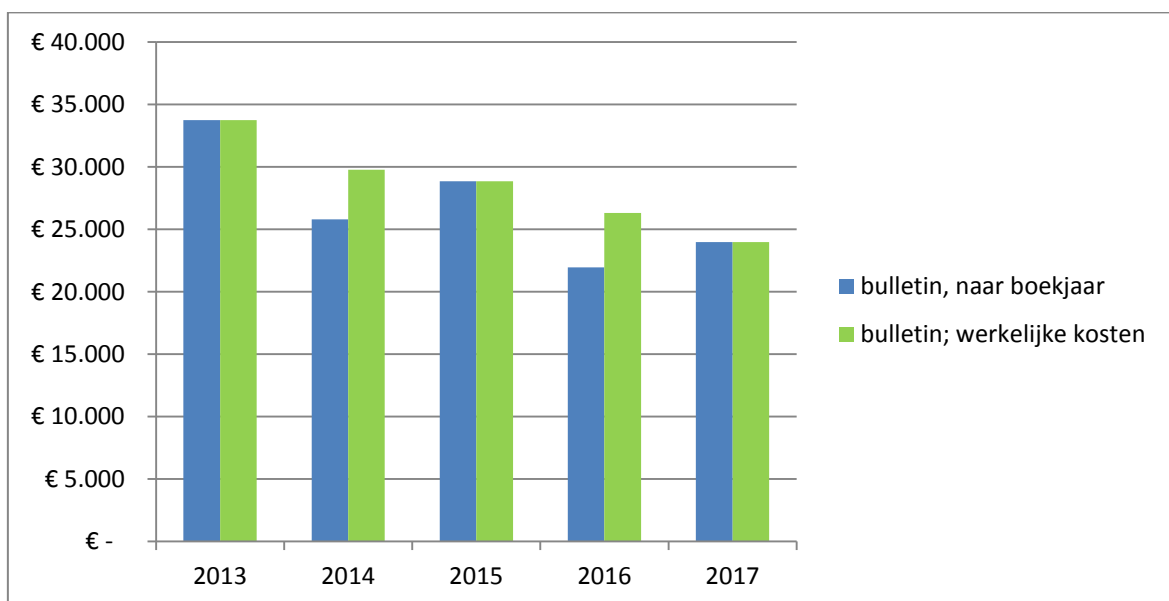
De kosten van het Bulletin KNOB bedroegen in 2016 € 23.976,-. Ten opzichte van 2016 (€26.311,-) en ten opzichte van de begroting (€ 27.200,-) is dit een besparing. In de drukkosten over 2017 is een bedrag opgenomen van € 424,- voor proefdrukken met een andere druktechniek en leverancier. Dit met het oog op een verdere kostenbesparing in 2018.

De kosten van het Bulletin KNOB zijn als volgt te specificeren:

Redactiekosten	€	5.180
Vormgeving	€	4.002
Eindredactie	€	849
Vertaling	€	5.180
Drukwerk	€	11.446
Verzendkosten	€	2.498

De kosten van het Bulletin KNOB hebben zich in de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld.

	2013	2014	2015	2016	2017
Bulletin, naar boekjaar	€ 33.736	€ 25.787	€ 28.839	€ 21.956	€ 23.976
Bulletin; werkelijke kosten	€ 33.736	€ 29.760	€ 28.839	€ 26.311	€ 23.976

8. Kosten studiedagen, KNOB-netwerkdag en ALV

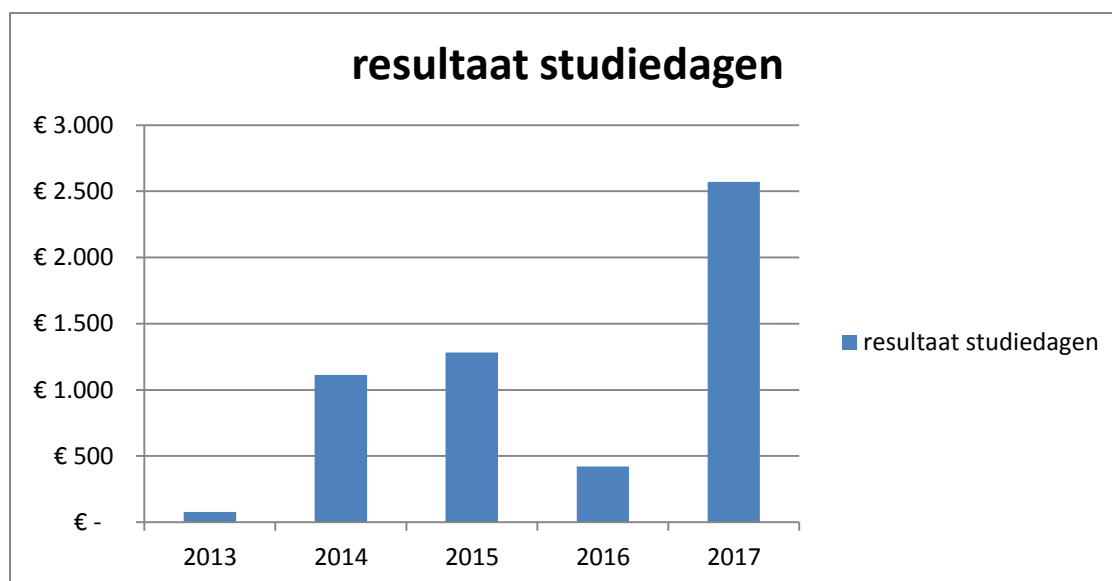
In 2017 organiseerde de KNOB vijf studiedagen waarvan er een gecombineerd werd met de Algemene Ledenvergadering. Deze kosten gezamenlijk € 7.043,-.

De kosten voor de KNOB zijn als volgt te specificeren:

- Studiedag Geheim Erfgoed	€	475,-
- Studiedag Fouten bij Restaureren	€	2.447,-
- Studiedag Grondbeginselen	€	4.121,-
- Studiedag De Stijl	€	0,-
- Studiedag City of Realities	€	0,-

De resultaten van de studiedagen (opbrengsten minus kosten) hebben zich in de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2013	2014	2015	2016	2017
Resultaat studiedagen	€ 79	€ 1.113	€ 1.282	€ 421	€ 2.752

In de verantwoording van het resultaat van de studiedagen zijn de interne kosten van de KNOB grotendeels meegenomen. Deze bestaan voornamelijk uit de uren inzet van het Bureau KNOB.

Voor de uitreiking van de KNOB Stimuleringsprijs werd in 2017 een bedrag van € 738,- aan kosten gemaakt

9. Promotie

Het bestuur van de KNOB wilt het ledenaantal van de KNOB laten groeien. Daarvoor wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van sociale media zoals LinkedIn, Facebook en Twitter.

In 2015 is de website van de KNOB geheel vernieuwd. Daardoor konden de kosten van de site in 2016 en 2017 beperkt blijven. Er is in 2017 € 219,- aan kosten gemaakt ten behoeve van de website van de KNOB en de vermelding van de Steunstichting KNOB voor de benodigde ANBI-vermelding. Dit is ruim binnen het daarvoor begrote bedrag.

Naast de website maakt de KNOB gebruik van promotieartikelen zoals flyers, badges, tasje en pennen. Deze worden gebruikt voor ledenwerving. In 2017 zijn hiervoor geen kosten gemaakt.

10. Bestuur

Het bestuur van de KNOB bestond in 2017 uit 9 leden, waarvan 3 studentleden.

In 2017 is in totaal € 1.170,- aan bestuurskosten gemaakt tegenover € 2.265,- in 2016. Deze kosten zijn als volgt te specificeren:

- reiskosten	€ 746,-
- vertering en vergaderkosten	€ 202,-
- representatie en geschenken	€ 177,-
- kantoorartikelen	€ 45,-

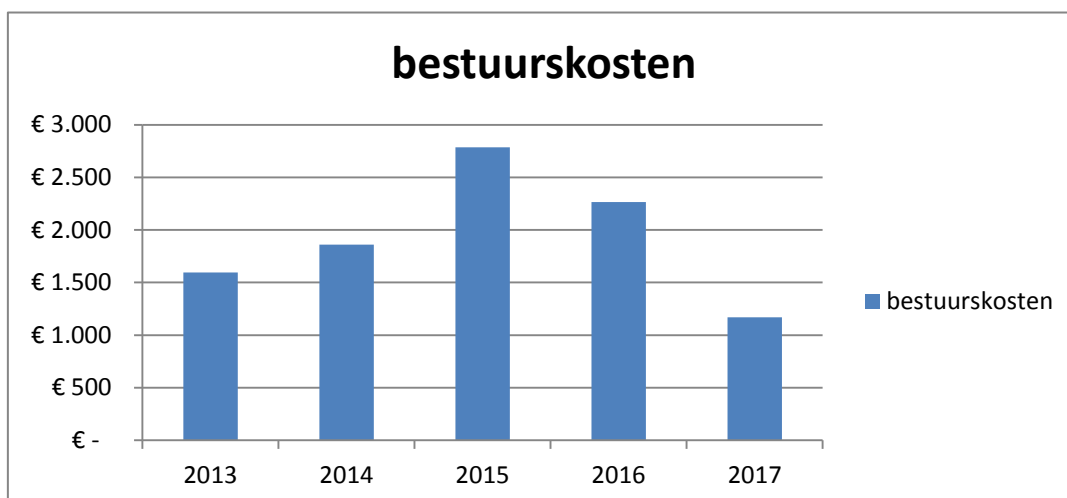
Met name de kosten van vertering en vergaderingen zijn ten opzichte van 2016 fors gedaald. In 2017 hebben het KNOB bestuur en de redactie van het bulletin – gezien de financiële situatie van de KNOB - afgezien van het jaarlijkse gezamenlijke diner.

De bestuurskosten hebben zich in de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

2013	2014	2015	2016	2017
------	------	------	------	------

Bestuurskosten

€ 1.596 | € 1.860 | € 2.785 | € 2.265 | € 1.170

11. Bankkosten en rente

In 2017 is in totaal € 220,- aan bankkosten gemaakt tegenover € 615,- in 2016.

In 2017 werd € 82,- aan rente-inkomsten genoten.

Overlopende activa en passiva

12. Debiteuren

Per 31 december 2017 is er een bedrag van € 3.928,- aan vorderingen op debiteuren. In dit bedrag is voor € 548,- aan vorderingen op debiteuren over het boekjaar 2016 opgenomen.

13. Vooruitbetaalde kosten

Er zijn geen vooruitbetaalde kosten.

14. Overlopende passiva

Specificatie overlopende passiva

	2017	2016
Nog te betalen TU Delft – inhuur secretariaat	€ 1.896	€ 27.500
Nog te betalen TU Delft – bureaunkosten	-	€ 1.200
Nog te betalen kosten Bulletin	-	€ 4.355
Vooruit ontvangen contributie	€ 65	€ 65
Vooruit ontvangen studiedag	€ 900	€ -
Nog te betalen kosten studiedag	-	€ 415
Overige kosten	€ 15	€ -404
	€ 2.876	€ 18.375

De nog te betalen kosten aan de TU Delft betreffen personele kosten van het bureau. Begin 2018 werd bekend dat de kosten van de zwangerschapsvervangende door Iris Burgers iets hoger zijn dan begroot. Deze meerkosten worden gedeeld met TU Delft en worden in 2018 gefactureerd.

Het vooruit ontvangen bedrag voor studiedagen betreft een bijdrage van de Universiteit Utrecht voor een in 2018 te organiseren studiedag over bouw en ontwerppraktijk in de 15de/16de eeuw.

4. Toelichting op en specificatie het verenigingsvermogen

1. Liquide middelen

Liquide middelen worden aangehouden op diverse rekeningen bij ING-bank en (in beperkte mate) op een PayPal account. Per 31 december 2016 beschikt de KNOB over een creditsaldo van € 40.698,-.

Specificatie liquide middelen

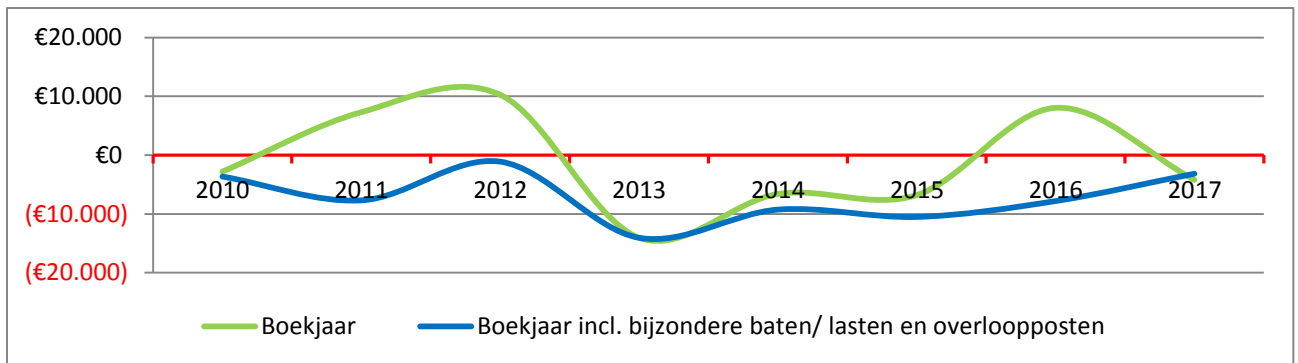
	2017		2016	
ING zakelijke rekening	€	17.428	€	33.681
ING zakelijk spaarrekening	€	2.910	€	6.846
PayPal account	€	170	€	171
Kas	€	110	€	-
	€	20.618	€	40.698

2. Ontwikkeling resultaat

De KNOB heeft het jaar 2017 afgesloten met een negatief resultaat over het boekjaar van € 4.218,- (2016: € 8.607,- positief). Gecorrigeerd voor overlopende activa en passiva komt het operationeel resultaat over 2016 op € 3.166,- negatief (2016: € 7.639,- negatief).

Het resultaat van de KNOB staat door afgenomen ledenaantallen al enkele jaren onder druk. Doordat in de jaren 2011 en 2012 nog bijzondere baten werden genoten konden in die jaren nog 'zwarte cijfers' worden geschreven. Als gekeken wordt naar het operationeel resultaat is dat ook in die jaren negatief. De tabel en grafiek op de volgende pagina illustreren dat.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Boekjaar	€ -2.808	€ 7.299	€ 10.258	€ -14.069	€ -6.613	€ -6.807	€ 8.039	€ -4.218
Boekjaar incl. bijzondere baten/lasten en overloopposten	€ -3.652	€ -7.701	€ -1.114	€ -14.069	€ -9.273	€ -10.519	€ -7.822	€ -3.166

Toelichting: In de grafiek geeft de groene lijn de winst of verlies per boekjaar weer op kasbasis. Dus de optel- en aftreksom van alle inkomsten en uitgaven in het lopende jaar. De blauwe lijn geeft het jaarresultaat weer op verplichtingenbasis. Dus als rekening gehouden wordt met inkomsten en uitgaven die betrekking hebben op het lopende jaar, maar al in het jaar daaraan voorafgaand of daaropvolgend daadwerkelijk betaald of ontvangen worden. Bijvoorbeeld betalingen voor een studiedag die al in het voorgaande jaar zijn ontvangen, of een factuur voor gemaakte kosten die pas in het volgende jaar betaald wordt.

De blauwe lijn maakt zichtbaar dat de KNOB met een structureel tekort geconfronteerd wordt.

5. Overige gegevens en resultaatbestemming

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben geen gebeurtenissen na balansdatum plaatsgevonden welke van invloed zijn op de jaarrekening.

Mededeling omtrent het ontbreken van een controleverklaring

Op grond van artikel 2:396 lid 1 BW is de vereniging vrijgesteld van de verplichting tot controle van de jaarrekening door een accountant. Op grond daarvan is geen opdracht tot accountantscontrole verstrekt. Derhalve ontbreekt in deze jaarrekening een controleverklaring.

De Jaarrekening wordt gecontroleerd door de Kascontrole-commissie van de KNOB. Deze wordt door de leden aangewezen. Het verslag van de Kascontrole-commissie wordt tijdens de Algemene Ledenvergadering vastgesteld.

Fiscale status

De Belastingdienst heeft vastgesteld dat voor de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond geen sprake is van ondernemerschap voor de omzetbelasting, inhoudingsplicht voor loonheffingen of belastingplicht voor de vennootschapsbelasting.

Vaststelling en goedkeuring jaarrekening

Het Bestuur van de KNOB heeft de jaarrekening 2017 vastgesteld in de vergadering van 25 mei 2018. De jaarrekening wordt vastgesteld in de Algemene Ledenvergadering van de KNOB op 8 juni 2018.

Bestuur KNOB

Dhr. drs. H.J.J. Lenferink, voorzitter

Dhr. drs. H.P. Jansen, vice-voorzitter

Dhr. P.J.A. Baars, penningmeester

Dhr. dr. J. Westerman, secretaris

Mw. ir. J.J. de Graauw, lid

Dhr. dr. ir. F.D. van der Hoeven, lid

Mw. S. Brummel MA, lid

Sebastiaan van Venetien BA, studentbestuurslid

Lotte Portier BA, studentbestuurslid

Jocelyn Kotvis BA, Studentbestuurslid (tot september 2017)